
Konflikt eller forsoning?

KOMMENTAR OG DEBATT

PETTER EKERN

Email: petter.ekern@c2i.net

Distriktpsikiatrisk senter, Vinderen

Diakonhjemmets sykehus

Postboks 85 Vinderen

0319 Oslo

Georgia er et vakkert, men urolig land. Det strekker seg fra det subtropiske området ved Svartehavet i vest til høylandet mot Aserbajdsjan i øst, fra de mektige Kaukasus-fjellene på grensen mot Russland og det krigsherjede Tsjetsjenia i nord til de nesten like høye fjellområdene i sør mot Tyrkia og Armenia. Landet er rikt på naturressurser, det er frodig og fruktbart og ville kunne gi de 5 million innbyggerne et godt liv hvis de bare kunne holde fred med hverandre.

Georgias historie går mange titalls tusen år tilbake. Folkegruppene har trolig følt mest samhörighet med landene i Midtøsten. Georgia var et av de første landene som ble kristnet, allerede ca. 300 e.Kr.

Det er en vel kjent forestilling at folk blir svært gamle i Kaukasus. På min første reise i Georgia i 1995 spurte jeg en gammel bonde ved foten av Kaukasus-fjellene om dette var riktig. Han svarte med et lurt smil ved å komme med følgende gåte: «Hvorfor ville ikke den 115 år gamle mannen gifte seg med den 30 år gamle kvinnen som gjerne ville ha ham?» Svaret var: «Han fikk ikke lov av sin mor.» Jeg spurte ham så om han hadde noen forklaring på hvorfor de ble så gamle. Han svarte spontant: «Den ene grunnen er at vi drikker god vodka, den andre er at vi aldri spiser oss helt mette.»

Vindyrking har preget området, vinstokken kommer antakeligvis fra Kaukasus og Mesopotamia. De eldste spor av vindyrking har man faktisk funnet i Georgia ved svartehavskysten, fra ca. 6000 år f.Kr. (1). Vin og de øvrige bordets gleder er svært viktige deler av den georgiske kultur. At georgiere har dyrket vinen og det lystige lag går frem av historien om hvordan de fikk det landet de betrakter som det vakreste i verden. Da Vårherre skulle dele ut landområder til alle jordens folk, hadde georgierne et skikkelig drikkegilde. Det gikk så friskt for seg at de kom for sent til utdelingen, og Vårherre meddelte dem at det ikke var noe

land igjen. Da de fortalte ham at de hadde løftet sine glass til Herrens pris, og at det hadde de gjort så grundig at de kom for sent, ble Vårherre så glad at han gav dem det landet han hadde reservert til seg selv.

Ikke bare Vårherre og georgierne selv har satt pris på dette landet. I tur og orden har de store erobrere tiltvunget seg herligheten, assyrere, grekere, romere, persere, tyrkere, mongoler og sist russere har alle satt sitt preg på kulturen og folkegruppene. I tillegg har det bodd en stor kontingent jøder her. I ett og samme kvartal i hovedstaden Tbilisi kan man finne en mosk', en synagoge og en romersk-katolsk, en georgisk og en russisk-ortodoks kirke. Silkeveien gikk gjennom Georgia. Som et resultat av dette er befolkningen i dag et etnisk lappeteppes – på godt og vondt. Det er i så måte mange likhetstrekk med Balkans historie – og – som vi skal se, dets skjebne.

Sin storhetstid hadde Georgia på 1100 – 1300-tallet. I denne perioden utviklet det seg en rik kultur med litterære, musikalske og arkitektoniske perler, og den preger fortsatt landet. Å høre vakker, lett melankolsk polyfon korsang i et stort georgisk middelalderkloster er en opplevelse man aldri glemmer.

Trusselen fra muslimske naboer i sør og øst førte Georgia inn under folden til Katarina den store og de russiske tsarer. Ved revolusjonen i 1917 fikk Georgia for en stakket stund sin frihet, inntil den røde arm' invaderte landet i 1921. Siden hersket georgieren Stalin med hard hånd over sitt fødeland. Han var født i Gori, en liten by vest for Tbilisi, som sønn av en georgisk skredder og en kvinne fra Ossetia. Ironisk nok kom disse to landene til å krige med hverandre mange tiår senere, delvis som resultat av Stalins splitt-og-hersk-styre.

Det tidligere ærverdige hotell Iberia i Tbilisi – nå hus for flyktninger. Alle foto P. Ekern

Han gjennomførte flere store folkeforflytninger, både innen Georgia og av georgiske folkegrupper til Ukraina og Sibir. Dette er noe av bakgrunnen for konfliktene i området de senere år.

Etter den annen verdenskrig fikk landet en mer fri stilling. Det ble turistmål for nomenklaturen. Befolkningen hadde det materielt sett rimelig trygt og godt. Deres kommunistleder gjennom mange år, Eduard Sjevardnadse, ble Gorbatsjovs utenriksminister i perestroikaperioden før han trakk seg på grunn av uenighet om Sovjetunionens skjebne.

Georgias traumer

Perioden 1989 – 94 er Georgias skjebneår. I løpet av denne tiden ble landet omdannet fra et relativt velfungerende samfunn til et land med dype sår etter en blodig borgerkrig, etniske konflikter, korrupsjon, lovløshet og økonomisk ruin.

Det er tre store traumer i denne perioden.

Georgia har også sitt 9. april, nemlig 9. april 1989. Et massemøte i hovedstaden Tbilisi til støtte for frigjøring av Georgia fra Sovjetunionen ble knust av sovjetiske militærstyrker. 21 mennesker ble drept. Denne hendelsen hadde en stor innvirkning på frigjøringsbevegelsen, ikke bare i Georgia, men i hele Sovjetunionen. På dagen to år etter, 9. april 1991, erklærte Georgia seg uavhengig med folkehelten Zviad Gamsakhurdia som president.

Etter frigjøringen gikk alt galt. Folkehelten Gamsakhurdia viste seg å være en ultranasjonalist som pustet til ilden i de stadig hetere etniske konflikter som blusset opp. Etter et år brøt det ut full borgerkrig, og presidenten ble kastet. I mars 1992 kom Eduard Sjevardnadse (f. 1928) tilbake og ble valgt til president, noe han siden har vært til tross for mange forsøk på å drepe ham. Konflikten mellom disse gruppene har holdt seg og skapt et dypt uforsonlig sår i befolkningen.

I 1991 – 93 oppstod den mest alvorlige konflikten i landet. Delrepublikkene Abkhasia og Sør-Ossetia forsøkte å løsrive seg. Blodige kamper mellom etniske naboer fant sted over lengre tid, særlig i Abkhasia. Selv om de var i klart mindretall, klarte abkhaserne ved hjelp av frivillige tropper fra bl.a. Tsjetsjenia og støtte fra Russland, å drive ut alle georgiere. Under krigshandlingene ble både abkhasere, sør-ossetere og georgiere fordrevet fra sine hjem. Begge sider gjorde seg skyldig i alvorlige brudd på menneskerettighetene. Naboer og venner gjennom mange generasjoner begikk alvorlige overgrep mot hverandre. Voldtekt, drap, brenning av hus og bombing av byer foregikk i stor skala. Mange karakteriserer det som skjedde som etnisk rensing. Ca. 30 000 mennesker ble drept.

Etter disse konfliktene er 250 000 georgiere i dag internt fordrevet og bor i flyktningleirer over hele Georgia snart på sjuende året og venter på at de skal kunne dra tilbake til sine hjem i Abkhasia og Sør-Ossetia. Konflikten er fortsatt uløst, og det finner stadig sted trefninger mellom paramilitære tropper. FN har forgjeves forsøkt å megle, og Russland har stasjonert fredsbevarende styrker i området. Russisk tilstedeværelse har ikke vært uproblematisk. Mange mener at russerne har drevet et splitt-og-hersk-spill som sterk interessant i området.

Sørgende kvinne med bilde av sine tapte på brystet

En del internt fordrevne har i denne perioden vendt tilbake, noen få til Abkhasia, noen flere til Ossetia. Sommeren 1998 oppstod det nye kamper, og ca. 35 000 georgiere ble drevet på flukt og traumatisert for annen gang. Disse traumene har etterlatt seg et land i krise – både materielt og psykologisk.

Hjelpetiltak

Mange internasjonale hjelpeorganisasjoner kom raskt inn med materiell nødhjelp. Det var imidlertid åpenbart at de psykologiske traumene var så store for så mange at det også var behov for psykososiale hjelpetiltak.

Flyktningerådet, som etablerte seg med lokalt kontor i Tbilisi i 1994, ønsket å bidra med dette, og slik kom jeg første gang til Georgia høsten 1995. Det gjorde et sterkt inntrykk. Nøden og fattigdommen blant flyktningene og lokalbefolkningen var skremmende, samtidig som det var en liten, men økende ekstremt rik gruppe mennesker som åpenlyst demonstrerte sin rikdom. Det var leveringsvansker på Mercedes, samtidig som folk døde av sult og frost i gatene. Infrastrukturen hadde raskt gått i oppløsning. Strøm- og vannforsyning var i lange perioder borte. Jernbanen rustet, postverket fungerte ikke, veiene ble ikke vedlikeholdt.

Det som likevel gjorde mest inntrykk, var redselen blant folk. Ingen stolte på hverandre, selv innen familier var de usikre på hvem som var venn og hvem som var fiende. Det var flere snikmord på gaten i Tbilisi. Korrupsjonen var blitt en overlevelsesstrategi som de fleste som kunne, benyttet seg av.

Flyktningene var internert i falleferdige skur eller i nedlagte hoteller og pensjonater som på kort tid var blitt til rønner. Menneskene var åpenbart preget av de overgrepene de var blitt utsatt for. En gammel kvinne nærmest ropte frem sin fortelling om hvordan datteren var voldtatt og sønnen drept foran øynene hennes, alt mens hennes barnebarn forskremt stod og hørte på henne. Fornedrelsen i flyktningssituasjonen, passiviteten, uvissheten og redselen for fremtiden var fremtredende og viste at flyktningene ikke bare led av posttraumatiske reaksjoner, men at den aktuelle situasjon opplevdes som minst like traumatisk.

I en situasjon der lokalbefolkningen hadde det materielt like vanskelig som flyktningene, skapte det problemer at flyktningene fikk mye mer hjelp og oppmerksomhet. Konflikter mellom disse gruppene var vanlig. Barna led åpenbart. Dels var de traumatisert selv, dels hadde mange voksne problemer med å ta seg av dem. Mange hadde mer enn nok med sitt.

Det var en omfattende utvikling av fiendebilder, hat og aggresjon mot overgriperne, men også mot myndighetene, FN, lokalbefolkningen og tidvis mot hverandre. Det umulige ved tanken på å vende tilbake til sine hjem og bo ved siden av overgriper, preget mange. Mennene var uforsonlige; krig var eneste mulighet, abkhaserne måtte utryddes. Kvinnene hadde andre løsninger; enten bosette seg permanent i en annen del av Georgia, eller tenke det utenkbare – forsoning. De hadde ikke flere sønner å miste.

Psykososial rehabilitering

Behovet for psykososiale hjelpetiltak over tid var åpenbart. Flyktningerådet hadde som de fleste andre internasjonale hjelpeorganisasjoner mest erfaring med materiell nødhjelp. En gruppe på 17 lokale psykologer og psykiatere fra Tbilisi laget et prosjektforslag for psykososial hjelp til flyktninger, og bad Flyktningerådet om finansiering. Flyktningerådet trengte selv råd – var dette en måte å hjelpe flyktninger på som de kunne støtte? Var fagfolkenes prosjekt godt nok?

Dette var bestillingen til meg sommeren 1995. Kunne jeg jobbe sammen med gruppen i noen måneder, veilede dem og hjelpe til med organiseringen? Jeg var i tvil. For det første hadde ikke prosjektgruppen selv bedt om hjelp. For det andre ville jeg ikke – og kunne heller ikke – være en ekspert som skulle komme og fortelle dem hvordan de skulle gjøre et arbeid som de sannsynligvis ville kunne like godt som jeg. Erfaringene fra Jugoslavia viste at det var viktig med respekt for kulturforskjeller og de lokale fagfolks kompetanse. Derimot ville jeg gjerne snakke med dem for å se om vi kunne finne frem til et fornuftig samarbeid. Slik ble det.

Det viktigste i løpet av de første ukene var at den skepsis og engstelse gruppen hadde før vi møttes, ble snudd til tillit. Vi fikk drøftet frem en løsning der de organiserte seg som en egen uavhengig organisasjon. Det ble gjort for å styrke selvfølelsen til prosjektgruppen og gjøre den mindre sårbar i forhold til giverorganisasjonen. Vi la vekt på å bygge opp teamfølelsen og å styrke troen på gruppen som helhet og på enkeltpersonene, for å hindre individuell jobbing. Resultatet av dette ble etablering av den uavhengige organisasjonen Foundation for the Development of Human Resources, FDHR.

Jeg har møtt denne gruppen med fagfolk fem ganger siden 1995. Vi valgte et samarbeid i korte toukers bolker der jeg har fulgt dem på arbeid i flyktningleirene i Georgia og diskutert organisering av og innhold i prosjektet underveis. Postverket fungerer fortsatt ikke særlig godt, men Internett har gjort at vi kan ha kontakt mellom møtene. Internett er et utrolig medium for folk som nesten ikke har hatt tilgang til faglitteratur i årevis!

Min rolle har i alt vesentlig vært støttespiller, veileder og samtalepartner – både for prosjektet og for Flyktningerådet. I dette arbeidet har jeg hatt mye nytte av erfaring som veileder og leder. Min bakgrunn som familieterapeut har vært til stor hjelp både i forhold til prosjektorganisasjonens utvikling og for temaene den har arbeidet med. Jeg har også hatt nytte av erfaring med behandling av flyktninger i Norge, men ikke så mye som jeg hadde trodd siden jeg ikke har hatt direkte pasientkontakt.

Utviklingen i prosjektet har gått fra individorienterte tilnærminger til velorganisert teamarbeid i forhold til større grupper, og fra en sykdomsorientert modell til vekt på mobilisering av ressurser og mestring. Etter fem års virksomhet har prosjektgruppen utviklet seg mye – fra liten erfaring og stor uvisshet om hva den skulle gjøre i forhold til hvem, til stor erfaring og kunnskap som få andre har internasjonalt. Gruppen har hatt flere

presentasjoner på internasjonale konferanser. Den har fått tillit hos begge parter i konflikten, og slik sett har deltakerne kommet i en unik posisjon med hensyn til forsoningsarbeid. Ikke minst er de møtt med stor takknemlighet fra de flere tusen flyktninger de har hjulpet. Prosjektet har vist at også psykososial hjelp nytter.

Både barn og biler er på felgen

Organisasjonen har etter hvert jobbet med hvordan den kan bidra til forsoning. Begge parter må finne en måte å leve med den andre på. Tanken på å måtte leve ved siden av overgriper og forsone seg med den som har voldtatt eller drept nære slektninger, er nesten utenkelig. Alternativet er imidlertid krig, etnisk rensing eller permanent forflytning. Evnen til forsoning er dramatisk mindre når sulten, nøden og fornedrelsen preger hverdagen. Det er derfor avgjørende at slike psykososiale prosjekter går parallelt med materiell nødhjelp.

Metodene prosjektet har brukt har etter hvert dreid seg mye om å bevisstgjøre flyktningene på hvordan de forteller sin historie. Det finnes flere måter å gjøre det på, avhengig av hvem som gjør det og hva hensikten er. Ulike elementer fra tidligere historie vil hentes inn til støtte for deres versjon av konflikten, og for å skape en identitet. Hvordan fiendebilder utvikles og bidrar til fastlåsing av konflikten, har også vært et sentralt tema. Likeledes hvor lett det er å innta en offerrolle i flyktningenes situasjon, og den ødeleggende passiviteten som følger av det. I prosjektet er det lagt stor vekt på å forebygge at disse fiendebildene og offerrollen overføres til kommende generasjoner. Kontakt med de sentrale meningsdannere, lederne i leirene, har vært vesentlig.

Det har vært en klar prioritering å satse på barna. Både fordi det er lettere å nå de voksne gjennom dem, og særlig av forebyggende hensyn. Det er åpenbart at denne fastlåste situasjonen kan skape generasjoner av traumatiserte mennesker hvis ikke barna blir tatt vare på og får et minimum av omsorg og hjelp til egenutvikling. Prosjektet har satset mye på barnegrupper med sterke kulturelle innslag, og ungdomsgrupper med rollespill. Det har vært arrangert flere sommerleirer og møter på nøytral grunn mellom barn og ungdom fra

begge sider av konfliktområdene, slik Nansenskolen har gjort for ungdom fra Jugoslavia. Man har utviklet selvhjelpsgrupper for voksne, særlig kvinner, og satset stadig mer på kultur som virkemiddel, som folkedans og folkemusikk. Det er også gitt individuell terapi til de mest traumatiserte.

Etter hvert har spredning av kunnskap blitt viktig, med vekt på indirekte arbeid med lokale hjelpere og ikke-profesjonelle. Flyktningerådet har arrangert internasjonale seminarer med deltakelse av prosjektgrupper og flyktninger fra alle sider av konfliktområdene i Kaukasus, noe som har vært svært nyttig og utrolig spennende å være med på.

Etablering av felles prosjekter med lokale fagfolk i utbryterrepublikkene har kanskje vært noe av det farligste, men også det mest spennende. En nervepirrende opplevelse var å være med på forhandling med den lokale visestatsminister og helseminister i Sør-Ossetia om muligheten for at våre georgiske fagfolk kunne etablere et barneprosjekt der. Det var en balansegang mellom å ta hensyn til de politiske prinsipper om ikke å samarbeide med fienden på den ene side og barnas nød på den annen. Heldigvis veide hensynet til barna tyngst. Det at Flyktningerådet finansierte prosjektet hadde nok en avgjørende betydning.

Georgia i dag

Den siste perioden min i Georgia er nettopp avsluttet. Denne gangen har jeg sammen med en ny gruppe lokale fagfolk sett på muligheten for å etablere nye liknende prosjekter i grenseområdet mot Abkhasia. Det er nok noe av det sterkeste jeg har opplevd. Området er preget av anspenhet, fortvilelse og ikke så lite aggresjon. Åtte FN-observatører ble kidnappet dagen etter at vi forlot området. FNs sikkerhetsstyrker anbefalte oss å unngå å bruke de typiske bilene fra hjelpeorganisasjonene. Flere var blitt stoppet av sinte og fortvilte flyktninger. I stedet kjørte vi rundt i en gammel Lada.

Forholdene i flyktningleirene er vanskelige. Bygningene er falleferdige, sanitærforholdene er dårlige, det er matmangel, og tilførsel av strøm og vann hører med til unntakene. Forventningene til slike som meg er store og urealistiske. Eldre kvinner gråter og tigger om at du må finne de savnede sønnene deres eller sørge for at barna får mer å spise – eller be Sjevardnadse om å få slutt på konflikten. Det er ikke lett å finne noe fornuftig å si i en slik situasjon.

Etter hvert har det imidlertid grodd opp flere gode prosjekter, og stadig flere får hjelp. Flyktningerådet vil forhåpentligvis få midler fra Utenriksdepartementet til å finansiere et større prosjekt med både materiell og psykososial rehabilitering i nær fremtid.

Situasjonen i Georgia bærer preg av de fysiske og psykologiske påkjenninger befolkningen er utsatt for. Tuberkuloseforekomsten øker særlig i flyktningleirene. Det fødes stadig flere barn med misdannelser. Høyt blodtrykk er vanlig også blant ungdommer. Hyppigheten av suicid og forekomsten av alkoholisme øker, særlig blant middelaldrende menn, mye på grunn av passivitet, arbeidsløshet og sviktende selvfølelse. Kvinnene klarer seg bedre, de

snakker sammen og støtter hverandre. Mennene føler seg ubrukelige og uten autoritet. Barna ser ikke lenger opp til dem, deres helter er i stedet de nyrike som antakeligvis ikke er de beste identifikasjonsobjekter her i verden.

Depresjon, psykose og posttraumatisk stresslidelse øker, og det psykiatriske behandlingsapparat er fortsatt svært mangelfullt. Et besøk i 1995 på det psykiatriske sykehuset i Tbilisi, som ble regnet som det beste i landet, var en forskrekkelig opplevelse. De materielle forhold var ubeskrivelige. Det fantes nesten ikke møbler, og sanitæranleggene fungerte ikke. Nå er forholdene bedre, men kontrasten til våre forhold er likevel enorm. De har av og til medisiner, som oftest klorpromazin og haloperidol. Kolleger jeg har holdt kontakt med på sykehuset fnyser av diskusjonen i vestlige tidsskrifter og på kongresser om hvilket av de nye antidepressive eller antipsykotiske midlene som er best. De har aldri vært i nærheten av å kunne bruke slike kostbare preparater.

Universitetene har store problemer. De best utdannede reiser ut, andre forsøker å overleve så godt de kan. Et vanlig syn er tidligere universitetsansatte som selger bøkene sine på gaten for å overleve. Sjøføren i prosjektet vårt er tidligere professor i fysikk. Det han nå overlever på er sin gamle, rustne Lada.

Det er imidlertid positive trekk. Takket være mye internasjonal hjelp er infrastrukturen bedre. Materielt sett har folk mer å rutte med, selv om godene er ekstremt ulikt fordelt. Gjestfriheten og noe av optimismen vender tilbake i deler av befolkningen. Men truende skyer fra Kaukasus-fjellene gjør livet fortsatt vanskelig.

Kontrasten til vår hjemlige velstand er selvsagt stor, overgangen hver gang jeg har reist dit er plagsom. Det blir flaut når partiene til dem som har det best i Norge, foreslår reduksjon i u-hjelpen.

Georgia, med sin fantastiske natur og kultur, har vært og vil kunne bli et fremtidig turistmål. Jeg håper det en dag vil bli mulig å dra dit som vanlig turist, blant folk som har klart å forsone seg med hverandre.

Jeg har fått Georgia on my mind – og i mitt hjerte.

LITTERATUR

1. Rosen R. Georgia, a sovereign country of the Caucasus. Hong Kong: Odyssey Publications, 1999.

Publisert: 30. mars 2000. Tidsskr Nor Legeforen.

© Tidsskrift for Den norske legeforening 2025. Lastet ned fra tidsskriftet.no 20. desember 2025.